

ЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ДІЯННЯ

ЗНАЧЕНИЕ ОБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОПАСНОСТИ ДЕЯНИЯ

VALUE OF THE OBJECT OF CRIME DURING THE DETERMINATION OF PUBLIC DANGER OF ACTION

Анотація: проводиться огляд найпоширеніших концепцій об'єкта, злочину в теорії кримінального права; досліджується об'єкт злочину як показник суспільної небезпеки посягання; вирішується питання чи змінюється суспільна небезпека злочинів з урахуванням об'єкта залежно від частоти посягань; розглядається вплив предмета злочину та потерпілого на суспільну небезпеку посягання.

Ключові слова: суспільна небезпека, злочин, об'єкт злочину, предмет злочину, потерпілий.

Аннотация: проводится обзор самых распространенных концепций объекта, преступления в теории криминального права; исследуется объект преступления в качестве показателя общественной опасности посягательства; решается вопрос или изменяется общественная опасность преступлений с учетом объекта в зависимости от частоты посягательств; рассматривается влияние предмета преступления и потерпевшего на общественную опасность посягательства.

Ключевые слова: общественная опасность, преступление, объект преступления, предмет преступления, потерпевший.

Annotation: examined most common concepts of object of crime in the theory of criminal law; investigated an object of crime as an indicator of public danger; decided the question if social danger of crimes is changing according to the object depending on the frequency of crimes; considered; the influence of a subject of crime and a victim on the social danger of crime.

Keywords: public danger, crime, object of crime, crime subject, victim.

Вступ. Законодавець виходить із системно-діалектичного розуміння суспільної небезпеки злочину в цілому, кожної із складових якого несе в собі «свій» заряд соціально шкідливих властивостей [10]. Визначати суспільну небезпеку слід з урахуванням місця соціальних цінностей, на які посягає певна група діянь, у ієрархії соціальних цінностей, що визнаються об'єктом кримінально-правової охорони; «ураженості» такого об'єкта чи його окремих елементів та утворення в ньому негативних змін; виду й розміру наслідків як результату вчиненого суспільно небезпечного діяння; способів вчинення такого діяння, його знарядь, засобів, обстановки, місця, часу, характеристик особи, яка вчинила діяння, форм і видів її вини та інших об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння [2].

Таким чином, при визначенні суспільної небезпеки злочину необхідно враховувати всі елементи складу злочину. При цьому варто відзначити те, що одні ознаки складу злочину впливають на наявність та ступінь суспільної небезпеки, натомість інші – самі по собі не впливають, але в сукупності з іншими ознаками свідчать про наявність суспільної небезпеки.

Таким чином, дослідження значення об'єкта злочину при констатації наявності суспільної небезпеки та визначенні її ступеня потребує віднайти різницю між суспільною небезпекою посягань на один та одночасно кілька об'єктів кримінально-правової охорони та вирішити питання чи змінюється суспільна небезпека злочинів з урахуванням об'єкта залежно від частоти посягань.

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. У кримінально-правовій літературі об'єкт злочину досліджували такі науковці, як: П. П. Андрушко [1], М. Й. Коржанський [6], Г. П. Новосьолов [13], В. Я. Тацій [14], В. М. Трубников [15], Є. В. Фесенко [17] та ін. Певну увагу цьому питанню приділяли також С. Б. Гавриш [3], В. В. Гальцова [4], О. М. Готін [5], С. Я. Лихова

[9]. Однак об'єкт злочину як показник суспільної небезпеки посягання не був предметом окремого дослідження у теорії кримінального права.

Основною метою цієї статті є з'ясування значення об'єкта злочину при визначенні суспільної небезпеки діяння.

Результати досліджень. Об'єкт злочину є одним із найважливіших показників суспільної небезпечності злочину, його якісною характеристикою. Він визначає соціальну і юридичну сутність злочинів, їх об'єктивні та суб'єктивні ознаки; дає змогу встановлювати межі кримінальної відповідальності; правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння; розмежовувати суміжні злочини; відрізнити злочинні діяння від незлочинних [4]. Адже передусім суспільна небезпечність визначається значенням для суспільства тих об'єктів, на які посягає злочинець. Так, посягання на життя більш суспільно небезпечне, ніж посягання на здоров'я потерпілого [8, с. 228].

Вчення про об'єкт є одним із найважливіших, основних, а також найскладніших і найбільш суперечливих у науці кримінального права. Мабуть, із жодного іншого питання в теорії кримінального права не зустрічалося настільки різних, а в деяких випадках і прямо протилежних позицій, ніж з окремих питань, пов'язаних з проблемою об'єкта [6, с. 24].

Аналіз кримінально-правової літератури дозволяє виділити наступні найпоширеніші концепції об'єкта злочину в теорії кримінального права:

1) об'єкт злочину – суспільні відносини (М. Й. Коржанський, В. Я. Тацій) [6, с. 24; 14, с. 14];

2) об'єкт злочину – соціальні цінності (Є. В. Фесенко, П. С. Матишевський, П. П. Андрушко) [17, с. 75; 7, с. 125; 1, с. 60];

3) об'єкт злочину – правове благо (С. Б. Гавриш) [3, с. 57];

4) об'єкт злочину – правовідносини (С. Я. Лихова, О. М. Готін) [9, с. 79; 5, с. 9–10];

5) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу (Г.П. Новосьолов) [13, с. 39];

6) подвійний об'єкт злочину: первинним об'єктом злочинного посягання є суспільні відносини (соціальна оболонка);

7) вторинні об'єкти – блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей, що знаходяться всередині соціальної оболонки (М.В. Трубніков) [15].

Є позиція, що об'єктом будь-якого правопорушення, в тому числі й злочину, є норма права. Використання нормативних категорій при визначенні суті соціальних благ, що зазнають шкоди в результаті злочинних посягань, не має під собою методологічної основи. Окремі нормативні категорії – правові норми, закон, правовідносини – є всього лише зовнішня юридична форма закріплення фактичних суспільних відносин. Суспільна небезпека злочину не полягає в посяганні на юридичні форми. У злочині не можна бачити лише порушення правової норми, закону [10, с. 77].

Крім цього, варто відзначити те, що на сьогоднішній день у юридичній літературі не надається перевага жодній з викладених вище концепцій. Така ситуація виникла через те, що в останні роки з'явилося багато сучасних концепцій, що стосуються того, що розуміти під об'єктом злочину, хоча й донедавна найпоширенішою була позиція, відповідно до якої суспільні відносини виступають об'єктом злочину, але її в останні роки почали все частіше критикувати.

Як правильно зазначає П.П. Андрушко, проблеми концепцій об'єкта злочину не тільки не є «нерозв'язаними» до кінця на сьогодні, а й не будуть «розв'язаними» у найближчому майбутньому, оскільки цього трапитися просто не може. Єдиної концепції об'єкта злочину та його структури в теорії кримінального права априорі бути не може, як і не було і досі [1, с. 106].

Основною метою роботи не є дослідження проблеми визначення поняття

об'єкта злочину і розгляд усіх поглядів науковців з цього приводу, але варто зазначити, що не можна безапеляційно стверджувати про те, що якась одна із перелічених вище концепцій є абсолютно правильною, а всі інші – хибні, адже кожна з них має як сильні, так і слабкі, а в деякій мірі і спірні сторони, і при цьому все ж має право на існування.

Що стосується співвідношення об'єкта злочину і суспільної небезпеки злочинного діяння, то природно, що сам по собі об'єкт злочину не становить суспільної небезпеки і тому не може бути елементом в її структурі. Однак характер суспільної небезпеки злочинного діяння залежить від важливості об'єкта кримінально-правової охорони, яка визначається місцем у системі Особливої частини КК України та знаходить відображення в санкціях кримінально-правових норм. Сутність суспільної небезпеки злочинного діяння потрібно бачити, перш за все, в самому факті порушення кримінально-правової заборони [18, с. 135–136]. Чим соціально значиміший, важливіший об'єкт охорони (злочину), тим небезпечнішим при інших рівних умовах є й діяння, що на нього посягає, тим суворішою повинна бути і санкція норми, що передбачає покарання за його вчинення [11, с. 60].

Тобто суспільна небезпека злочинів знаходиться в прямій залежності від соціальної цінності тих суспільних відносин, на які вона реально посягає. Ця залежність виражається чіткою формулою: «За інших рівних умов суспільна небезпека діяння тим вища, чим важливіші і значиміші суспільні відносини, які вона порушила». Цінність об'єкта посилює або послаблює суспільну небезпеку діяння в цілому. Можна сказати, що характер суспільних відносин і їх важливість впливають на суспільну небезпеку злочину [10, с. 71].

В ідеалі об'єкт злочину повинен би вказувати на характер суспільної небезпеки залежно від місця в Особливій частині КК України. Однак на сьогодні

нішній день це не видається можливим у зв'язку з тим, що в законі про кримінальну відповідальність не дотримано принцип, відповідно до якого склади злочинів розміщуються за ступенем суспільної небезпеки як за родовим об'єктом, так і в межах одного розділу та навіть у межах однієї статті.

Наприклад, традиційним у теорії кримінального права є розуміння кваліфікованого складу злочину як спеціального виду основного складу, який доповнено однією чи кількома кваліфікуючими ознаками, суспільна небезпечність яких заслуговує на самостійну кримінально-правову оцінку. Як правило, у першій частині статті КК передбачений основний склад злочину, а у наступних – кваліфіковані та особливо кваліфіковані. Однак це правило спростовується тим, що за підрахунками О.К. Маріна, деякі статті Особливої частини КК України містять основні склади злочинів; 24 частини статей Особливої частини КК України містять одночасно і основний, і кваліфікований склад. Наведене вище розглядається дослідником як конструктивні аномалії кваліфікованих складів злочинів у КК України [12, с. 160–161].

Важливо також вирішити питання, чи змінюється суспільна небезпека злочинів з урахуванням об'єкта залежно від частоти посягань. Це питання можна розглядати з двох сторін. З одного боку, на стадії криміналізації, а з іншого – на стадії правозастосування. Так, законодавець при вирішенні питання про криміналізацію чи декриміналізацію певних діянь повинен урахувати частоту посягань, адже їх масовість є показником того, що належне застосування передбачених кримінальним законом засобів їх охорони є недостатнім і виникає необхідність у застосуванні ефективніших заходів кримінально-правової охорони або ж у суспільній свідомості такі діяння не відображаються настільки серйозними і застосування заходів, передбачених кримінальним законом, є необґрунтованим і недоцільним. Тобто масовий харак-

тер може зменшувати ступінь суспільної небезпеки діяння та бути підставою для декриміналізації. Натомість, при визначенні суспільної небезпеки конкретного злочину немає значення скільки ще було чи не було вчинено аналогічних посягань.

Крім того, варто також зазначити, що злочини бувають однооб'єктними та багатоб'єктними. Зазвичай злочин порушує один безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони. Однак зустрічаються такі злочини, які заподіюють шкоду двом або більше різним об'єктам. Це означає, що норма, яка описує склад злочину, покликана охороняти як основний безпосередній об'єкт, так і деякі інші цінності (додаткові об'єкти). Наприклад, розбій заподіює шкоду і відносинам власності, і особі потерпілого. Причому заподіяння шкоди двом або більше об'єктам у випадках з розбоям та іншими подібними злочинами є обов'язковим для визначення певного посягання. Тому скоєне може бути оцінене як певний злочин лише за умови, що встановлено порушення кількох об'єктів [16, с. 168].

У такому випадку виникає питання про те, чи для констатації заподіяння істотної шкоди вона має заподіюватися одночасно і основному, і додатковому об'єкту; чи достатньо заподіяння істотної шкоди лише основному об'єкту, а заподіяна додатковому об'єкту шкода не обов'язково повинна бути істотною; чи можна констатувати наявність істотної шкоди у випадку, якщо заподіяна шкода окремо як основному, так і додатковому об'єкту не є істотною, а в сукупності заподіяна шкода основному і додатковому об'єкту кримінально-правової охорони є істотною.

Видається, що для констатації суспільної небезпеки діяння обов'язковим є заподіяння істотної шкоди основному об'єкту кримінально-правової охорони. Натомість комплексний аналіз заподіяної чи потенційної шкоди додатковому об'єкту та розмір такої шкоди визначає

ступінь суспільної небезпеки і враховується при індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Мають місце й інші ситуації, коли відповідальність посилюється, якщо злочин порушує крім одного (основного), ще й інший об'єкт кримінально-правової охорони. Так, основним об'єктом умисного знищення чи пошкодження чужого майна є відносини вчасності; якщо наслідком цього злочину стала загибель людей, то додатково порушується ще й такий об'єкт, як життя іншої людини [16, с. 168]. Очевидно, що однооб'єктні та багатооб'єктні злочини відрізняються за характером суспільної небезпеки. Чим більшу цінність становить собою об'єкт, на який здійснено посягання, тим більшою за характером є суспільна небезпека вчиненого злочину. Адже об'єкт злочину впливає винятково на характер суспільної небезпеки. Характер – якісна ознака суспільної небезпеки, яка залежить від важливості об'єкта кримінально-правової охорони.

З об'єктом злочину нерозривно пов'язані предмет злочину та потерпілий від злочину. Вони впливають на суспільну небезпеку злочину, якщо є обов'язковими ознаками складу злочину. Щодо предмета злочину, то крадіжка таких предметів, як вогнепальна нарізна зброя, бойові припаси, наркотичні засоби різко підвищує суспільну небезпеку діяння. Однак не слід забувати головного: предмет посягання «бере участь» у цьому процесі не сам по собі, а у зв'язку з тими суспільними відносинами, які є об'єктом злочину [10, с. 76]. Аналогічно, вчинення злочину щодо неповнолітнього, малолітнього, но-

вонародженої дитини, щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, є більш суспільно небезпечним.

Висновки. Отже, викладене дозволяє дійти висновку, що об'єкт злочину є ключовим показником характеру суспільної небезпеки вчиненого посягання, який визначає цінність об'єкта кримінально-правової охорони, дозволяє правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння та відрізнити злочинні діяння від незлочинних. Суспільна небезпека змінюється залежно від частоти посягань лише на стадії криміналізації, оскільки масовий характер може бути підставою для декриміналізації. Натомість, на стадії правозастосування частота посягань жодним чином не впливає ні на кваліфікацію, ні на призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання чи його відбування. Крім того, очевидним є той факт, що діяння, яке посягає на кілька об'єктів кримінально-правової охорони, є більш суспільно небезпечними, ніж те, яке заподіє істотну шкоду лише одному об'єкту. Щоправда, важливе значення має цінність кожного з об'єктів посягання. Щодо предмета злочину та потерпілого, то вони впливають на наявність суспільної небезпеки діяння у разі, коли виступають обов'язковими ознаками складу злочину. Натомість предмет злочину та потерпілий як факультативні ознаки складу злочину визначають ступінь суспільної небезпеки та враховуються під час індивідуалізації кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: КНТ, 2007. 328 с.
2. Берзін П. С. Кримінальне правопорушення, злочин і кримінальний проступок за новим кримінальним кодексом Республіки Казахстан: поняття та особливості співвідношення. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 4(10). С. 217–231.
3. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. 636 с.
4. Гальцова В. В. Об'єкт та система злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України). *Право і Безпека*. 2011. № 2. С. 223–227.

5. [Електронний ресурс] URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_2/PB-2/PB-249.pdf
6. Готін О. М. Кримінальна відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки (проблеми теорії та практики): автореф. дис... канд. юрид. наук. К» 2003. 21 с.
7. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
8. Кримінальне право України. Загал. частина: підруч. для студентів юрид. ВНЗ і фак. / Г. В. Андрухів та ін.; за ред. П. С. Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
9. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького та ін. К.: Істина, 2011. 1112 с.
10. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особливої частини КК України): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.
11. Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: учебное пособие. М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1989. 119 с.
12. Мальцев В. В. Общественно опасное поведение в уголовном праве: монография. М.: Юристинформ, 2014. 648 с.
13. Марін О. К. Конструктивні аномалії кваліфікованих складів злочинів. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Таций та ін. Х.: Право, 2012. С. 160–163.
14. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М.: Издательство НОРМА, 2001. 208 с.
15. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х.: Выща школа, 1988. 198 с.
16. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления. *Право і безпека*. 2002. № 1. С. 81–87.
17. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
18. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
19. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния. *Советское государство и право*. 1977. № 5. С. 135–138.